

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ในอดีตสภาพแวดล้อมของประเทศด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้าน อากาศและน้ำยังไม่มีมลพิษสะสมอยู่ในสิ่งแวดล้อมแต่เมื่อประเทศเริ่มพัฒนาด้านเศรษฐกิจและ สังคมเพื่อให้พ้นจากสภาพความยากจนจึงมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกและฉบับเดียวที่มีระยะเวลาของแผน 6 ปี เพื่อยึดเป็นแนว ปฏิบัติในการพัฒนาประเทศ นับแต่ปี พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509 ซึ่งในระยะแรกเป็นการพัฒนา แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504-2509) การพัฒนาประเทศยังคงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเกษตรกรรม เพราะถือว่าเป็นอาชีพหลักที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศแต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจทำให้ ประเทศไม่สามารถจะหลุดพ้นจากสภาพความยากจนลงไปได้ จึงได้ปรับเปลี่ยนแบบพัฒนามาเป็น การพัฒนาเกษตรควบคู่ไปกับการพัฒนาอุตสาหกรรม (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520-2524) ประกอบกับประเทศค้นพบก๊าซธรรมชาติที่อ่าวไทยทำให้แผนพัฒนาฯ มีความชัดเจนมากขึ้นในการ มุ่งถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมเพราะมีก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบที่สามารถนำมาใช้ในอุตสาหกรรม ได้หลากหลาย ทิศทางการพัฒนาประเทศจึงมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) จนถึงปัจจุบันแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560- 2564)

ปัญหาการพัฒนาประเทศและการเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศ ซึ่งมีจำนวน 66,188,503 คน ในปี พ.ศ. 2560 (ราชกิจจานุเบกษา ลงประกาศสำนักทะเบียนกลาง เรื่อง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร ตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2560) ส่งผลกระทบ โดยตรงต่อภาวะแวดล้อมของประเทศโดย พบว่า ทรัพยากรในธรรมชาติถูกนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย มีการปล่อยมลพิษลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อมมากขึ้นเป็นลำดับ มีการบุกรุกพื้นที่ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและทำกิน ปัญหาเหล่านี้ภาครัฐเองก็ตระหนักเป็นอย่างดีว่าเป็นผลร้ายต่อ สิ่งแวดล้อมและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติแหล่งต่าง ๆ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่เป็นแม่น้ำ ลำคลอง

มีการสะสมมลพิษต่าง ๆ มากมาย การบุกรุกพื้นที่ มีทั้งบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่แหล่งน้ำ ที่เป็นแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ เช่น เป็นที่อยู่อาศัยที่ทำกินในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นร้านค้า ร้านอาหารและสถานที่พักอาศัยเพื่อการท่องเที่ยว (รีสอร์ต) ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำลำคลอง เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะแม่น้ำ ลำคลองจากเดิมเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์สะอาดสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ทั้งเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา อุตสาหกรรมการเป็นที่อยู่อาศัยที่ทำกิน เกษตรกร การคมนาคม โดยมีทรัพยากรน้ำที่มีความหลากหลาย และสะอาด แต่ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันพบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นมากมายจนมีการเปลี่ยนแปลง สภาพแม่น้ำลำคลอง มีมลพิษสะสมอยู่ในแม่น้ำ ทรัพยากรในแม่น้ำลดลงและหลายหลายสายพันธุ์ ได้สูญหายไป ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำนั้น มีสาเหตุจากตัวธรรมชาติเอง เนื่องจากทรัพยากร ในระบบนิเวศน้ำมีการเน่าเปื่อยและสะสมในแหล่งน้ำทำให้เกิดการเน่าเสียแต่ธรรมชาติก็สามารถ จะปรับตัวเองได้จึงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอื่น แต่ที่เป็นปัญหา คือสาเหตุที่เกิดจาก พฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของมนุษย์สำคัญดังที่กล่าวมา

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอื่นในธรรมชาติ จนเกิดภาวะวิกฤตในสิ่งแวดล้อมเหมือนกับหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกซึ่งเห็นได้จากสถานการณ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกในปัจจุบันที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ในบริบทโลกและการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นแต่การเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ การค้าการลงทุน ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเกินศักยภาพในการรองรับของระบบนิเวศซึ่งเป็น ผลร้ายติดตามมา จนเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปรากฏการณ์ที่ทุกประเทศทั่วโลก ต้องเผชิญและมีความพยายามในการที่จะหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหา แต่ก็ล้มเหลวและไม่ประสบ ผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมทั่วโลก จึงได้มีการเคลื่อนไหวด้วยการปรับเปลี่ยนแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมจากเดิมที่มีแนวคิด ว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric concept) จึงมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ได้ ตามที่ต้องการ โดยมีการจัดการที่นำเอาวิธีการและเทคโนโลยีมาใช้กับระบบนิเวศเพื่อหวังที่จะได้ ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จึงเป็นปัญหาของระบบนิเวศที่ถูกทำลายและเป็นแหล่งสะสมมลพิษต่าง ๆ ที่ตกค้าง และยากต่อการให้ระบบนิเวศกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ด้วยเหตุที่กล่าวมาทำให้ในช่วงปี ค.ศ. 1949 นักสิ่งแวดล้อมชาวอเมริกันชื่อ Leopold Aldo ได้เสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม คือ เสนอให้มนุษย์มีจริยธรรมในแผ่นดิน โดยอ้างเหตุผลว่าเป็นปรัชญาหรือกรอบทฤษฎีที่มนุษย์ และแผ่นดินควรจะพึ่งมีต่อกัน ซึ่ง ศาสตราจารย์ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2560) กล่าวว่า ปรัชญาความคิด เช่นนี้สอดคล้องกับหลักกฎหมายธรรมชาติ ของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (School of Natural Law) ที่มองว่าในจักรวาลย่อมมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลจึงย่อมมี

กฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับกฎของจักรวาล ดังนั้น กฎหมายที่แท้จริงจึงต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อพิจารณาแนวคิดที่ให้นุรักษ์มีจริยธรรมในแผ่นดินของ Leopard Aldo พบว่าแนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากกฎหมายธรรมชาติที่นักสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันหันกลับไปมองว่า สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศย่อมมีสิทธิเช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งเป็นที่มาของแนวคิดใหม่ คือ Eco-centric concept หมายถึง มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ มนุษย์กับระบบนิเวศจึงต้องอยู่ร่วมกันในลักษณะของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีสิทธิ ระบบนิเวศอื่นก็ย่อมมีสิทธิอยู่ด้วยเช่นกัน และเมื่อระบบนิเวศมีสิทธิ มนุษย์ก็ต้องมีหน้าที่ที่จะต้องไม่กระทำการสิ่งที่เป็นการละเมิดสิทธิของระบบนิเวศ แนวคิดทางสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric ส่งผลให้ในทางระหว่างประเทศมีการร่วมประชุมและทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม โดยมีกฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ (The World Charter for Nature, 1982) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth) และในต่างประเทศมีหลายประเทศที่นำแนวคิดดังกล่าวมาบัญญัติเป็นกฎหมายรับรองสิทธิของธรรมชาติ เช่น สาธารณรัฐเอกวาดอร์ ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญให้การคุ้มครองสิทธิแก่ธรรมชาติ ในปี ค.ศ. 2008 และรัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย ได้บัญญัติรับรองสิทธิของธรรมชาติไว้ในกฎหมายสิ่งแวดล้อมชื่อ “กฎหมายว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี ค.ศ. 2010 (Law of The Rights of Mother Earth)” และในประเทศสหรัฐอเมริกาหลายมลรัฐก็ได้บัญญัติเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติไว้ เพื่อกำหนดหน้าที่ของรัฐและคนในรัฐภายใต้แนวคิดที่มนุษย์ไม่ได้อยู่เหนือธรรมชาติแต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบนิเวศตามธรรมชาติที่จะต้องให้การคุ้มครอง

กล่าวโดยเฉพะแม่น้ำ ซึ่งมีความสำคัญต่อระบบนิเวศธรรมชาติและต่อมนุษย์มาก และก็ถูกทำลายจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์มากเช่นกัน ดังนั้นในแนวคิดที่เป็นมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมที่กำหนดให้มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Eco-centric) นั้นจึงเห็นถึงการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำที่จะได้รับการพิทักษ์รักษาและฟื้นฟูจากการทำลายของมนุษย์จึงมีหลายประเทศที่มีการร้องเรียนและฟ้องร้องเป็นคดีเพื่อให้เกิดแนวทางปฏิบัติที่แสดงถึงการยอมรับและให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ เช่น ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ในปี ค.ศ. 2012 ศาลมีคำพิพากษารับรองสถานะนิติบุคคลตามกฎหมายของแม่น้ำวังกานุย (Whanganui (Te Awa Tupua - Legal Person) และ แต่งตั้ง 2 หน่วยงานทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาปกป้องผลประโยชน์ของแม่น้ำสายนี้ โดยมีกฎหมายเฉพาะ คือ Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims Settlement Act, 2017 และในปี ค.ศ. 2017 สาธารณรัฐโคลอมเบีย โดยศาลรัฐธรรมนูญได้ประกาศรับรองสิทธิของแม่น้ำ Atrato เนื่องจากแม่น้ำนี้ได้เผชิญกับปัญหามลภาวะอย่างรุนแรงและเพื่อให้แม่น้ำมีสิทธิปกป้องคุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงและฟื้นฟูตนเองได้ตามกฎหมาย การรับรองสถานะของแม่น้ำในประเทศต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ย่อมเป็นการยืนยันได้ว่ามีการ

ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำเพื่อแสดงถึงกตติกาหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นมาให้มนุษย์หรือประชาชนในสังคมนั้น ๆ ยึดถือหรือปฏิบัติตาม

สำหรับประเทศไทยเมื่อพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัดการดูแลแม่น้ำซึ่งมีอยู่หลายฉบับ อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ปรากฏว่ามีการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำหรือให้สิทธิแก่แม่น้ำในฐานะผู้ทรงสิทธิ ทั้งนี้เนื่องจากกฎหมายเหล่านี้ตราขึ้นภายใต้ระบบแนวคิดที่เห็นว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้สิทธิแก่มนุษย์ที่จะใช้ประโยชน์และการจัดการก็เพื่อการได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยไม่คำนึงถึงการมีสิทธิของแม่น้ำที่ควรจะได้รับ การคุ้มครอง จึงเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขและป้องกันหากกฎหมายไทยยังคงยึดแนวคิดเช่นเดิม การวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะนำเสนอแนวคิดที่เป็นมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม คือ แนวคิดที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ต้องอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน คือ แนวคิด Eco-centric ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้การคุ้มครองสิทธิแก่ระบบนิเวศ แม่น้ำก็เป็นหนึ่งในระบบนิเวศดังนั้นแนวคิดนี้แม่น้ำก็พึงที่จะมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครอง แนวคิดนี้แม้เป็นนามธรรมที่จับต้องได้ยากแต่ก็มีหลายประเทศที่ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยการจัดทำเป็นกฎหมายรับรองสิทธิดังที่กล่าวมาแล้ว

ในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำนั้นจำเป็นต้องกำหนดให้แม่น้ำมีสิทธิก่อนจึงจะใช้สิทธิในการเรียกร้องมิให้มีการล่วงละเมิดสิทธิและการฟื้นฟูสภาพที่เสียหายไป เมื่อเกิดปัญหาการล่วงละเมิดสิทธิของแม่น้ำ นอกจากแม่น้ำจะได้รับการคุ้มครองแล้ว แม่น้ำยังสามารถดำเนินการทางกฎหมายแก่ผู้ล่วงละเมิดสิทธิได้ แต่ที่เป็นปัญหาก็คือการที่แม่น้ำจะมีสิทธิเพื่อการเรียกร้องสิทธินั้นต้องมีสภาพเป็นบุคคล ซึ่งการจะมีสถานะเป็นบุคคล มี 2 ประเภท คือบุคคลธรรมดา และนิติบุคคล แม่น้ำจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลได้ 2 กรณีคือ แม่น้ำเป็นนิติบุคคลโดยกฎหมายบัญญัติ หรือ (2) เป็นนิติบุคคลโดยสภาพ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในทางนิติศาสตร์ ในการที่จะกำหนดให้แม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคลเพื่อนำไปสู่การมีสิทธิที่จะได้รับการปกป้องรักษาและคุ้มครองจากรัฐ ดังนั้น การจะพิสูจน์เพื่อยืนยันการมีสิทธิของแม่น้ำด้วยการให้มีกฎหมายคุ้มครองที่เป็นรูปธรรมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการแม่น้ำและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำดังที่กล่าวมาข้างต้นได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาและวิจัยถึงสถานะทางกฎหมายของแม่น้ำ และแนวทางการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำโดยศึกษาแนวทางจากต่างประเทศที่ให้การยอมรับ

แนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นการศึกษาและวิจัยนี้จึงกำหนดหัวข้อเป็น”กฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ”

1.2 ความสำคัญของปัญหา

จากความเป็นมาของปัญหาตามที่กล่าวมาข้างต้น การวิจัยนี้จึงเห็นถึงความสำคัญที่จะแก้ไขปัญหาด้านการศึกษาและวิจัยเพื่อหาคำตอบที่จะนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบเพื่อเป็นแบบอย่างของการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำเพื่อเป็นการยืนยันว่าแม่น้ำเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศจะต้องได้รับการคุ้มครอง จึงเกิดแนวคิดของการศึกษาและวิจัยที่จะค้นหาคำตอบของการมีสิทธิของแม่น้ำ การดำเนินการเพื่อให้เกิดการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ และการมีกฎหมายรองรับสถานะของแม่น้ำ ซึ่งการวิจัยได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาและวิจัยในประเด็นต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ดังต่อไปนี้

1) ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศธรรมชาติ

ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการ คือฐานตรรกะ กระบวนการคิดที่เป็นเหตุเป็นผลที่เป็นฐานคิดในการบัญญัติกฎหมายแต่ละฉบับ โดยการศึกษาและวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการร่างกฎหมายต้นแบบในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำไทยในปัจจุบันภายใต้แนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) เพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ โดยให้แม่น้ำมีสิทธิในการปกป้อง คุ้มครอง ป้องกันการละเมิดสิทธิจากมนุษย์ และเรียกร้องค่าเสียหายให้กับตนเอง โดยมีแนวทางมาจากปรัชญากฎหมาย แนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องกับที่มาของสิทธิของธรรมชาติ การรับรองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาเป็นหลักการและเหตุในการจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ โดยมีความสอดคล้องกับปรัชญา กฎหมาย แนวคิด ทฤษฎีและหลักการ ดังต่อไปนี้

(1) ปรัชญากฎหมายของสำนักกฎหมาย (School of Law)

ปรัชญา เป็นตรรกะของความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล โดยมีนักปรัชญาหลายคนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันและสอดคล้องกันตามแต่ตรรกะความคิดของแต่ละคน นำไปสู่การจัดตั้งเป็นสำนักกฎหมาย (School of Law) ซึ่งมีหลายสำนักที่คิดเห็นเหมือนกันและขัดแย้งกัน ปรัชญา กฎหมายของสำนักกฎหมาย (School of Law) จะกำหนดกระบวนการความคิด และทิศทางสำหรับนักกฎหมายที่จะวางกฎเกณฑ์ กติกาเพื่อให้สังคมได้ยึดถือปฏิบัติ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ปรัชญาสำนักกฎหมายที่มีความแตกต่างกัน โดยยึดเอาปัญหาด้านการยอมรับแนวคิดในสิ่งแวดล้อมกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นกับปัญหาแม่น้ำของไทยมาใช้ในการวิเคราะห์หาคำตอบที่จะนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบที่จะสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำภายใต้บริบทของประเทศไทย ปรัชญาสำนักกฎหมาย ที่จะนำมาศึกษาและวิจัย กำหนดไว้ 3 สำนักกฎหมาย คือ

ปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ (School of Natural Law) ปรัชญาสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) และ ปรัชญากฎหมายสำนักสโตอิก (The Stoic School)

- ปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ (School of Natural Law)

ปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ คือ ปรัชญาที่มีแนวคิดที่ว่าความยุติธรรมมีอยู่จริงตามธรรมชาติ ความยุติธรรมไม่ได้เกิดจากการบัญญัติกฎหมายของมนุษย์หรือผู้มีอำนาจ ดังนั้นกฎหมายที่ออกมาจึงต้องเคารพในกฎธรรมชาติ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นก็จะเป็นเพราะธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเอง กฎหมายของมนุษย์จึงควรสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ โดยปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติดีหลักการสำคัญ คือ “จักรวาลนี้มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน กฎเกณฑ์ของมนุษย์ในสังคมเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ในจักรวาล กฎเกณฑ์ในจักรวาลนี้เป็นระบบระเบียบ สังคมมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลย่อมมีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบ ระเบียบเช่นกัน” (สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, 2562) หลักคิดเช่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับนักสิ่งแวดล้อมในหลายประเทศที่มีความต้องการในการผลักดันให้เกิดการรับรองสิทธิของธรรมชาติรวมถึงสิทธิของแม่น้ำตามแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ซึ่งมีความสำคัญในการวิจัยที่จะนำมาเป็นกรอบแนวคิดทางกฎหมายที่ผู้วิจัยยึดไว้เป็นแนวทางในการร่างกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

- ปรัชญาสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism)

หลักการของสำนักกฎหมายบ้านเมือง คือ กฎหมายจะต้องเน้นถึงประโยชน์และความสุขสูงสุดของมนุษย์ซึ่งสอดคล้องกับลัทธิอรรถประโยชน์ (Utilitarianism) เป็นปรัชญาเชิงจริยธรรมที่เชื่อว่าสิ่งที่เราจะสร้างให้มนุษย์มีความสุขหรือความทุกข์ได้นั้นสามารถทำได้โดยผู้มีอำนาจสูงสุด (Sovereignty) ปรากฏออกมาเป็นกฎหมายให้ต้องปฏิบัติตามโดยยึด “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด (The greatest happiness of the greatest number)” เป็นปรัชญาของสำนักนี้ (สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, 2562) ดังนั้น กฎหมายจึงถูกสร้างขึ้นทำให้เกิดความสุขสูงสุดให้แก่มนุษย์ ซึ่งก็เป็นการมองสิทธิประโยชน์ของมนุษย์เป็นหลักเช่นเดียวกับหลักการของ Anthropocentric ที่วางมนุษย์ให้เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ การมีสิทธิใช้ประโยชน์ในระบบนิเวศเพื่อตอบสนองความสุขของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ การตรากฎหมายจึงอยู่ภายใต้ปรัชญาของสำนักกฎหมายบ้านเมือง กล่าวได้ว่าการตรากฎหมายแต่ละฉบับยังคงยึดความต้องการของมนุษย์เป็นหลักไม่ค่อนจะได้พบว่ามีกฎหมายฉบับใดบ้างที่คิดถึงคุณค่าทางศีลธรรม จริยธรรมที่จะมีต่อธรรมชาติหรือนัยหนึ่งคือต่อระบบนิเวศ ดังนั้น บรรดากฎหมายสิ่งแวดล้อมฉบับต่าง ๆ ของหลาย ๆ ประเทศรวมทั้งประเทศไทยจึงคำนึงถึงการให้ประโยชน์ระบบนิเวศอย่างเต็มที่ หากเมื่อใดที่ธรรมชาติร่อยหรอหรือถูกทำร้ายโดยมนุษย์ มนุษย์ก็จะสร้างกลไกในการจัดการเพื่อหวังว่าจะชะลอหรือควบคุมการใช้ประโยชน์ธรรมชาติด้วยการออกกฎหมาย

ขึ้นมาใช้บังคับเพียงเพื่อให้ได้ใช้ประโยชน์ได้นานขึ้นซึ่งภายใต้แนวคิดการตรากฎหมายสิ่งแวดล้อมตามปรัชญาสำนักกฎหมายบ้านเมืองนี้เองทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับธรรมชาติ จนกระทั่ง มีแนวโน้มที่จะปรับเปลี่ยนแนวคิดมาใช้ปรัชญากฎหมายธรรมชาติมากขึ้น

- ปรัชญากฎหมายสำนักสโตอิก (School of Stoic)

ปรัชญากฎหมายสำนักสโตอิก คือ การที่มนุษย์เกิดมามิได้มุ่งแต่แสวงหาความสุขหรือความสะดวกสบายอย่างเดียวแต่บางครั้งจำเป็นที่จะต้องอดทนต่อความทุกข์ยากและลำบากเพื่อที่จะต้องปฏิบัติตามสิ่งที่ถูกต้องและการดำรงชีวิตของมนุษย์จะต้องมีความกลมกลืนสอดคล้องกับธรรมชาติ มีความเป็นอิสระจากอารมณ์และความต้องการตามจิตใจของตนเอง ธรรมชาติของมนุษย์คือต้องการความเสมอภาคกัน ไม่ว่าจะมีความเชื่อหรือศาสนาที่แตกต่างกันก็ตาม การดำรงชีวิตจะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ และกฎของกฎหมายธรรมชาติแสดงถึงความคิดที่สมบูรณ์ของกฎหมาย หลักกฎหมายธรรมชาติเป็นเบื้องหลังของกฎของกฎหมาย ที่เป็นประโยชน์ทั้งทางปฏิบัติและปัญหาความสับสนของการตีความ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2562)

ปรัชญาสำนักสโตอิกจึงเป็นปรัชญาที่สอนให้ยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมและประโยชน์ร่วมกันของรัฐเหนือสิ่งอื่นใด กฎหมายเป็นเรื่องของเหตุผล จึงต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ (Harmonious with nature) เพราะมนุษย์โดยธรรมชาติมีเหตุผล (Rational nature of man) กฎหมายจึงเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของระบบเหตุผลที่สามารถจะพัฒนาได้ด้วยเหตุผล ความคิดในด้านเหตุผลของสำนักสโตอิกก็คือหลักความเป็นธรรมที่มนุษย์ทุกคนมีเท่าเทียมกันเสมอภาคกัน (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2562) ปรัชญากฎหมายของสำนักกฎหมายนี้มีความสำคัญต่อการนำมาเป็นแนวทางในการตรากฎหมาย เพื่อกำหนดกระบวนการความคิด และทิศทางสำหรับการร่างกฎหมาย เพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองและรับรองสิทธิที่มีอยู่ตามธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์ จึงมีความสำคัญต่อการศึกษา วิจัย เพื่อนำมาวิเคราะห์หาคำตอบที่จะนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(2) แนวคิดพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อม

แม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจึงเป็นแนวคิดที่จำเป็นและสำคัญต่อการคุ้มครองแม่น้ำด้วย ซึ่งมีหลักแนวคิดพื้นฐานสำคัญหลัก ๆ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีอยู่สองแนวคิด คือ

- แนวคิด Anthropocentric

แนวคิด Anthropocentric เป็นแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศอยู่เหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์และจัดการกับระบบนิเวศและธรรมชาติเพื่อให้คงมีอยู่ให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องยาวนาน การที่มนุษย์ดูแลรักษาธรรมชาติไม่ใช่

เพราะว่าธรรมชาติมีสิทธิที่จะเป็นอยู่ และคงอยู่ในสภาพธรรมชาติและไม่ใช่เพื่อป้องกันสัตว์ต่าง ๆ ในระบบนิเวศให้พ้นภัย แต่เพราะว่าต้องการอาศัยธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดและเพื่อความสุขของมนุษย์ แนวคิดนี้มองการอนุรักษ์เป็นการถนอมทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพื่อการใช้ประโยชน์ของคนรุ่นต่อไป แม้แนวคิดนี้มีความห่วงใยต่อสัตว์ แต่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามทัศนะนี้ยังติดอยู่กับความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางจักรวาล แนวคิดนี้มองว่าการแก้ไขปัญหาคความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและธรรมชาติสามารถใช้วิธีการจัดการและใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยจะแก้ไขปัญหาคได้ แนวคิด Anthropocentric นี้จึงเสนอให้มนุษย์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศด้วยอันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการที่ยึดถือว่ามนุษย์เท่านั้นที่สำคัญที่สุด ระบบนิเวศจะมีความหมายก็ต่อเมื่อได้รับการพัฒนาจนสามารถเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์เท่าที่จะสามารถทำได้ (Callicott, J. Baird, 1989, p. 1) แนวคิดดังกล่าวจึงมีความสำคัญในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงที่มาในการบัญญัติกฎหมายนำมาสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดแบบใหม่จึงเพื่อเป็นรากฐานในการออกกฎเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

- แนวคิด Eco-centric

เป็นแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมที่ยึดเอาระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง แนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อปรากฏปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมมีความรุนแรงและทวีมากขึ้นจนในที่สุดเชื่อกันว่าอาจจะถึงกาลสิ้นสุดแห่งโลกได้ นักสิ่งแวดล้อมกลุ่มหนึ่งจึงได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่เป็น “ธรรมชาติ เป็นศูนย์กลาง มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น (Eco-centric) มนุษย์จึงต้องพึ่งพาธรรมชาติ อาศัยการทำงานของระบบต่าง ๆ ของธรรมชาติ ซึ่งในแต่ละชนิดพันธุ์มีสิทธิที่จะดำรงอยู่หรืออย่างน้อยก็มีสิทธิที่จะดำรงอยู่เท่าเทียมกับชนิดพันธุ์อื่น ๆ แนวคิดนี้จึงเป็นการคิดนอกกรอบที่เคยยึดว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Thinking outside the Anthropocentric box) ซึ่งในความถูกต้องแล้วธรรมชาติเป็นศูนย์กลางและมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ตามคำกล่าวของ โทมัส เบอริร์ (Thomas Berry) ที่ว่า “ชุมชนโลก ไม่ใช่การรวมกลุ่มของวัตถุ (Object) แต่เป็นการอยู่ร่วมกันของผู้กระทำ (Subject)” โทมัส เบอริร์ ได้เสนอแนวคิดใหม่ให้มนุษย์ยอมรับว่ามนุษย์เป็นสมาชิกหน่วยหนึ่งของชุมชนโลกและไม่ได้อยู่เหนือธรรมชาติ ธรรมชาติ หรือระบบนิเวศล้วนเป็นประธานแห่งสิทธิ (Subject) ชุมชนโลกไม่ใช่การรวมกลุ่มของวัตถุ (Object) แต่เป็นการอยู่ร่วมกันของประธานแห่งสิทธิและวัตถุ (Thomas Berry, 1999, p. 161) ซึ่งปัจจุบันในหลาย ๆ ประเทศได้ยอมรับในหลักแนวคิดดังกล่าวโดยการนำแนวคิดนี้มาเป็นกรอบในการบัญญัติกฎหมายทั้งในระดับรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติและกฎหมายระดับท้องถิ่น

ดังนั้นประเด็นการศึกษาและวิเคราะห์ในเรื่องหลักแนวคิดพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมที่มีพัฒนาการปรับเปลี่ยนจากเดิมคือ Anthropocentric มาเป็น Eco-centric เป็นประเด็นที่สำคัญ

ให้เห็นถึงที่มาของการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำการศึกษาและวิจัย เพื่อนำไปสู่จุดเปลี่ยนของการจัดการสิ่งแวดล้อมและการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(3) หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง”

การใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี โดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนั้นคือยประสิทธิภาพลง หรือกระทบกระเทือนต่อคนรุ่นหลัง

การศึกษาหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนก็เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการในการจัดการแม่น้ำให้เกิดประโยชน์ต่อระบบนิเวศธรรมชาติและสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งจำเป็นต่อการจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(4) หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม

การจัดการ (Management) ในมุมมองทางด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงการจัดการ การเก็บรักษา ซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด อีกทั้งการสงวน เพื่อให้สิ่งที่ดำเนินนั้นสามารถให้ผลยั่งยืน (Sustained Yields) ต่อมวลมนุษย์และธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมมีแนวคิดในการดำเนินการที่มุ่งหวังให้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่สามารถให้ผลผลิตได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ด้วยการจัดองค์ประกอบภายในสิ่งแวดล้อมให้มีชนิด หรือปริมาณและสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานตามธรรมชาติเพื่อให้อยู่ในสภาวะสมดุลทางธรรมชาติ ด้วยการยึดหลักการของการอนุรักษ์วิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานที่จะต้องมีการรักษา สงวนปรับปรุง ซ่อมแซมและพัฒนา ด้วยการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในการควบคุมและจำกัดของเสียมิให้เกิดขึ้นภายในสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการนำของเสียนั้น ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่อง

หลักการในการจัดการสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการแม่น้ำให้มีประสิทธิภาพและสำคัญต่อการจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(5) หลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม เป็นคำสามัญทั่วไป ที่มีความหมายว่าเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีผลกระทบจากการตัดสินใจในกระบวนการตัดสินใจ ในการทำความเข้าใจมูลฐานนั้นการมีส่วนร่วมสาธารณะช่วยให้มีการตัดสินใจที่ดีขึ้นซึ่งสะท้อนถึงผลประโยชน์และที่เกี่ยวข้องกับ

ผลกระทบหรือประชาชนหรือหน่วยงานที่สนใจ แนวคิดการมีส่วนร่วมสาธารณะนั้นประกอบด้วยเสาหลัก 3 ประการคือ สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และสิทธิในความยุติธรรม (Sumudu A., 2006)

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการหรือการดำเนินการโดยสมัครใจของภาคประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ขององค์กรภาครัฐ ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเพื่อพัฒนาประเทศ เช่น ร่วมในการคิด ร่วมในการตัดสินใจ และร่วมตรวจสอบติดตามในระหว่างการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ เป็นต้น (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และพราวพรรณราย มัลลิกะมาลย์, 2555, หน้า 32)

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหลักการที่มาจากแนวคิดที่สำคัญและจำเป็นต่อการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและแม่น้ำที่เกิดขึ้น เพราะหากมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ดีหรือไม่มีการร่วมมือกันทั้งภาครัฐและภาคประชาชนแล้วจะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะการเฝ้าระวัง การตรวจสอบและติดตามผลต่าง ๆ นั้นภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถที่จะดูแล คุ่มครองทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งแม่น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมจัดการแก้ไขปัญหาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นหลักที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เพื่อนำหลักการดังกล่าวนี้มาวิเคราะห์หารูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับการจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(6) ทฤษฎีความเป็นนิติบุคคล

คำว่า “นิติบุคคล” มาจากคำภาษาอังกฤษที่มีใช้อยู่หลายคำ เช่น “juristic person” “juridical person” “legal person” “corporation” “artificial person” และ “body corporate” นิติบุคคลจึงเป็นบุคคลโดยการรับรองหรือก่อตั้งขึ้นโดยกฎหมาย ไม่ใช่บุคคลธรรมดาซึ่งมีชีวิตจิตใจ นิติบุคคลอาจอยู่ในรูปของคณะบุคคล หรือองค์กร หรือกองทรัพย์ก็ได้ ซึ่งเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ และนิติบุคคลย่อมมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนดขึ้น

แนวคิดทางกฎหมายเกี่ยวกับนิติบุคคลอยู่มีอยู่หลายทฤษฎีทั้งทฤษฎีทางเอกชนทฤษฎี และตามกฎหมายมหาชน ซึ่งมีทฤษฎีที่สำคัญ ๆ คือ

- ทฤษฎีว่านิติบุคคลเป็นบุคคลสมมติ (Fiction Theory) มีแนวคิดว่าสภาพบุคคลตามความจริงจะมีได้เฉพาะบุคคลธรรมดาเท่านั้น ส่วนนิติบุคคลเป็นเพียงบุคคลสมมติ แม้การรวมกลุ่มกันเป็นคณะบุคคลจะเกิดขึ้นจริง แต่จะมีสภาพบุคคลก็ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติรับรองให้มีสถานะเป็นบุคคล จึงจะมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบอย่างบุคคลธรรมดา

- ทฤษฎีว่านิติบุคคลเป็นบุคคลที่เกิดขึ้นและมีอยู่จริง หรือนิติบุคคลโดยสภาพ (Realistic or Organic Theory หรือ Real Corporation Theory) มีแนวคิดว่าการรวมตัวของบุคคล เพื่อก่อกำเนิดเป็นองค์กร เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและมีอยู่จริง และองค์กรที่เกิดขึ้นมานั้นย่อมถือว่า มีตัวตนมีชีวิต ผู้แทนของนิติบุคคลถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของนิติบุคคล สถานะของนิติบุคคล จึงไม่แตกต่างจากบุคคลธรรมดา ไม่ใช่เพียงบุคคลสมมติตามกฎหมายเท่านั้น

ทฤษฎีความเป็นนิติบุคคลนั้นเป็นทฤษฎีที่สำคัญในการวิเคราะห์ถึงที่มาของสิทธิ ของแม่น้ำและความเป็นไปได้ในการรับรองสถานะของแม่น้ำเพื่อเป็นแนวทางในการออกกฎหมาย ดันแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำต่อไป

(7) ทฤษฎีแห่งการจัดตั้งสถาบัน

แนวคิดนี้ได้รับการเสนอโดย Maurice Hauriou ภายใต้ทฤษฎีที่เรียกว่า ทฤษฎีแห่ง การจัดตั้งสถาบัน (La thorie l'Institution) โดยเสนอว่ารัฐเป็นนิติบุคคล (la personne morale) และ เนื่องจากความเป็นนิติบุคคลของรัฐ ๆ จึงได้จัดตั้งสถาบันที่อยู่ภายใต้รัฐขึ้นมา การเป็นนิติบุคคล ของรัฐเป็นผลมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติซึ่งเป็นกฎ ปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน มีความสัมพันธ์ อย่างใกล้ชิดกับการเป็นองค์กรที่มีการจัดตั้งระบบของรัฐและความคิดชี้แนะที่เป็นพื้นฐานขององค์กร แนวความคิดเรื่องการเป็นนิติบุคคลของรัฐทำให้กล่าวได้ว่า มีบางสิ่งบางอย่างในรัฐที่อยู่ในปัจเจกชน ที่ประกอบกันเป็นรัฐ ทั้งในด้านความสำคัญในระยะเวลา สิ่งนั้นก็คือแนวความคิดแห่งการ ดำเนินการร่วม (l'ide d'entreprise) ซึ่งเป็นพื้นฐานของรัฐและจากความเป็นนิติบุคคลของรัฐ ๆ จึงเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันภายใต้รัฐขึ้น รัฐมีสถานภาพและมีความเป็นอิสระในการดำเนินการต่าง ๆ

ตามแนวคิดของ Maurice Hauriou นั้นจะเห็นได้ว่า รัฐและความเป็นนิติบุคคล ของรัฐนั้นเกิดจากผลผลิตตามธรรมชาติตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติ ขณะเดียวกันนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองเห็นว่าความเป็นนิติบุคคลของรัฐนั้นไม่ได้เป็นผลผลิตมาจาก ธรรมชาติแต่เกิดจากการที่มนุษย์ช่วยกันสร้างขึ้นมาโดยรับรองความเป็นรัฐและความเป็นนิติบุคคล ของรัฐโดยกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง การศึกษาถึงทฤษฎีการจัดตั้งสถาบันจึงมีความสำคัญต่องานวิจัย เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ของการกำหนดสถานะความเป็นนิติบุคคลของแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำได้รับความคุ้มครองสิทธิเช่นเดียวกับระบบนิเวศอื่น ๆ

(8) ทฤษฎีอำนาจรัฐ

อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐ ซึ่งในทางรัฐศาสตร์ รัฐจะประกอบไปด้วย 1) ดินแดน 2) ประชากร 3) อำนาจอธิปไตย 4) ผู้ปกครอง หากขาดอย่างใด อย่างหนึ่งไปก็จะขาดองค์ประกอบแห่งความเป็นรัฐ เมื่อมีรัฐแล้วจึงจำเป็นต้องมีอำนาจสูงสุดใน การปกครองรัฐนั้น (เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, 2558, หน้า 85) รัฐหรือหน่วยงานของรัฐจะใช้

อำนาจหน้าที่ดำเนินการใด ๆ จะต้องมีอำนาจที่กฎหมายกำหนดให้ไว้ที่เราเรียกว่า “อำนาจรัฐ” ที่แสดงถึงการมีอำนาจของผู้ปกครองรัฐที่มีอยู่เหนือผู้ซึ่งอยู่ใต้ปกครองหรือพลเมืองของรัฐ การจัดการแม่น้ำเพื่อให้แม่น้ำมีสิทธิ ปกป้อง ค้ำครองตนเองจากการละเมิดสิทธิของมนุษย์ โดยองค์กรภาครัฐจึงเกิดมีกฎหมายกำหนดขอบเขตแห่งอำนาจหน้าที่ไว้ ซึ่งเป็นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงแม่น้ำ ดังนั้น ทฤษฎีอำนาจรัฐจึงมีความสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยการบริหารจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ เพื่อให้องค์กรภาครัฐที่จะเข้ามาบริหารจัดการแม่น้ำมีขอบเขตแห่งอำนาจหน้าที่ในการจัดการที่ชัดเจน

2) สภาพการณ์แห่งปัญหาและผลกระทบจากละเมิดสิทธิของแม่น้ำ

การที่ประเทศไทยมุ่งที่จะพัฒนาด้านเศรษฐกิจโดยการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ มากมาย ประกอบกับการขยายตัวของเขตชุมชนเมืองออกไปเรื่อย ๆ ทั้งมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่จำกัด มีการปล่อยมลพิษลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหามากมายจนมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแม่น้ำลำคลอง มีมลพิษสะสมอยู่ในแม่น้ำทำให้แม่น้ำมีสภาพเสื่อมโทรมลงไป ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำนั้น มีสาเหตุจากพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ทั้งสิ้น กล่าวคือ มีการบุกรุกพื้นที่ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและทำกิน การบุกรุกพื้นที่ มีทั้งบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่แหล่งน้ำ ที่เป็นแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ มีการใช้สารเคมีในการเกษตรจำนวนมากและผิดหลักการ ภาคอุตสาหกรรมมีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำจนเกิดการเน่าเสีย และจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีการนำเอาฝักตบชวาเข้ามาปลูกในประเทศทำให้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว กิจกรรมเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในแม่น้ำ ลำคลองและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบต่อย้อนกลับมาสู่มนุษย์ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำยังคงอยู่ห่างไกลจากความคิดของคนไทยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำหลายแห่งในปัจจุบันส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายและความเสียหายอย่างมหาศาลต่อการประมง การเกษตร การสาธารณสุข ประการสำคัญคือ ทำให้ระบบนิเวศธรรมชาติถูกทำลาย หรือเสื่อมคุณภาพจนไม่เหมาะสมที่สิ่งมีชีวิตจะอาศัยอยู่ได้ ทำให้เกิดการตายของสัตว์และพืชน้ำเป็นจำนวนมากทำให้แหล่งน้ำเกิดการเน่าและขาดออกซิเจนที่ละลายน้ำ แหล่งน้ำที่มีสารพิษพวยพามาแกลง และยาปราบศัตรูพืชสะสมอยู่มาก อีกทั้งแหล่งน้ำที่มีคราบน้ำมันปกคลุม และ โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ปล่อยสารพิษ และความร้อนลงสู่แหล่งน้ำ หากน้ำดื่ม น้ำใช้มีสารพิษ และเชื้อจุลินทรีย์ที่เป็นเชื้อโรคปะปนมาจะก่อให้เกิดโรคนานาชนิดกับมนุษย์และสัตว์ ปัญหาดังกล่าวท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศและประเทศข้างเคียง และยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศ

จากสภาพการณ์แห่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำดังกล่าวมาในเบื้องต้น การศึกษาวิจัยนี้ จึงเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและผลกระทบของการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ โดยไม่เคารพสิทธิของแม่น้ำ เพื่อหาแนวทางในการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อให้แม่น้ำได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิไม่ให้ถูกมนุษย์ละเมิดสิทธิ ให้เกิดความชัดเจนในด้านของกฎหมายและมีการบริหารจัดการร่วมกันทั้งในส่วนขององค์กรภาครัฐและภาคประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและปกป้องคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

3) การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติของต่างประเทศ

แม่น้ำถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติสำคัญอย่างหนึ่งในระบบนิเวศที่ทุกประเทศให้ความสำคัญและให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิธรรมชาติและยอมรับในแนวคิดของนักสิ่งแวดล้อมแบบใหม่ ที่มองว่าระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง หรือ Eco-centric ทุกสรรพสิ่งที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกันต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในหลาย ๆ ประเทศ จึงให้ความสำคัญกับแม่น้ำเท่าเทียมระบบนิเวศอื่น ๆ โดยในราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ สาธารณรัฐอินเดีย และสาธารณรัฐโคลอมเบีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีความชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ ทั้งในรูปแบบที่เป็นกฎหมายระดับพระราชบัญญัติและคำพิพากษารูปแบบของกฎหมายในประเทศนั้น เช่น แม่น้ำวังกานุย ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ โดย พระราชบัญญัติ Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims Settlement Act, 2017) บัญญัติให้ แม่น้ำวังกานุย (Whanganui River) ที่ชาวเมารีเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (Iwi) มีสถานะเป็นนิติบุคคล มีสิทธิเทียบเท่ามนุษย์ คำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญ สาธารณรัฐโคลอมเบียให้แม่น้ำอะตราโต (Atrato) มีสิทธิการคุ้มครอง (Protection) การอนุรักษ์ (Conservation) การบำรุงรักษา (Maintenance) และการฟื้นฟู (Restoration) ซึ่งสิทธิธรรมชาติ (Rights of Nature) ซึ่งศาลได้ตัดสินว่าสิทธิดังกล่าวต้องแยกออกจากระบบกฎหมายที่มักจะถือว่ามนุษย์คือ “ผู้เป็นใหญ่ในธรรมชาติ” ศาลรัฐธรรมนูญกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ประชากรมนุษย์ที่พึ่งพิงโลกธรรมชาติและไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกัน พวกเขาต้องรับเอาผลกระทบของการกระทำและการละเลยด้วยธรรมชาติ และร่างพระราชบัญญัติแม่น้ำคงคา สาธารณรัฐอินเดีย

กฎหมายในประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การศึกษารูปแบบ โครงสร้างกฎหมายของต่างประเทศที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติและแม่น้ำจึงมีความสำคัญต่อการวิจัย ดังนั้น ในการวิจัยนี้จึงเห็นถึงความสำคัญที่จะศึกษาวิเคราะห์กฎหมายของต่างประเทศเพื่อใช้เป็นแนวทางในการร่างกฎหมายต้นแบบเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

4) โครงสร้างของรูปแบบการจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำของไทย

ปัจจุบันมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมและจัดการแหล่งน้ำหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และ พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติโรงงานอุตสาหกรรม พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย แต่ยังคงมีปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ แหล่งน้ำ สาธารณะอย่างต่อเนื่อง อาจเนื่องจากการขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายแต่ละฉบับอย่างจริงจังจากหน่วยงานภาครัฐเพราะมีหน่วยงานภาครัฐหลากหลายเข้ามารับผิดชอบตามกฎหมายแต่ละฉบับแตกต่างกัน บางหน่วยงานเคร่งคัดบางหน่วยงานกลับยืดหยุ่นในการใช้บังคับและการทับซ้อนกันของอำนาจหน้าที่เจ้าหน้าที่รัฐแต่ขาดการประสานงานร่วมกันอย่างจริงจัง ขาดความเป็นเอกภาพและไม่เป็นระบบทำให้ขาดเจ้าภาพหลัก อีกทั้งยังขาดความร่วมมือจากประชาชนเพราะแม้รัฐธรรมนูญจะกำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมแต่ไม่มีกฎหมายกำหนดรายละเอียดในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับแม่น้ำ แหล่งน้ำดังกล่าว

การศึกษาและวิจัยจึงให้ความสำคัญที่จะศึกษาและวิเคราะห์ถึงโครงสร้างองค์ประกอบในการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในประเด็นดังต่อไปนี้

(1) ที่มาสิทธิของแม่น้ำ

ในโลกใบนี้ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นระบบนิเวศ (Ecological system) ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างในระบบนิเวศนี้ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน ทุกสิ่งในระบบนิเวศจึงมีทั้งสิทธิและหน้าที่ต้องเคารพกันและกัน โดยแม่น้ำถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าแม่น้ำจะถือกำเนิดมาจากธรรมชาติหรือการกระทำของมนุษย์ก็ตาม ดังนั้น แม่น้ำควรมีสิทธิที่จะดำรงอยู่ตามธรรมชาติที่กำเนิด มีสิทธิที่จะอยู่ร่วมกันกับชุมชนแวดล้อมอื่น มีสิทธิที่จะอยู่อย่างปราศจากมลภาวะ มีสิทธิที่จะเป็นน้ำอันบริสุทธิ์ มีสิทธิที่จะไม่ถูกขัดขวางซึ่งการไหลในกระแสน้ำตามธรรมชาติและลักษณะสำคัญอื่น ๆ

ที่มาของสิทธิแม่น้ำเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องนำมาศึกษาวิเคราะห์หาคำตอบเพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองสิทธิภายใต้แนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric)

(2) มาตรการและวิธีการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

มาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม คือ มาตรการที่กำหนดขึ้นเพื่อนำมาใช้คุ้มครองทรัพยากร หรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยมีกรอบในการกำหนดตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ การกำหนดมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมต้องสอดคล้องกับลักษณะ

ของทรัพยากรและบริเวณแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ต้องการคุ้มครอง หรือต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่รวมทั้งมาตรการจะต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการกำหนดมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเป็นไปเพื่อสงวนรักษาไว้ซึ่งความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่มิให้ถูกทำลายเสียหายและเสื่อมโทรมมากขึ้น และเพื่อฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมจนอยู่ในภาวะวิกฤติให้มีสภาพดีขึ้นและสามารถสงวนไว้สำหรับเป็นแหล่งทรัพยากรในอนาคต (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560, ออนไลน์)

มาตรการที่จะนำมาใช้ในการจัดการแม่น้ำถือว่าเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำบรรลุผลสำเร็จหรือล้มเหลว โดยงานวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญในการศึกษาถึงมาตรการจัดการสิ่งแวดล้อมเพียงที่เป็นมาตรการทางสังคมและมาตรการทางกฎหมาย โดยมาตรการทางสังคม เป็นการเน้นการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้คงอยู่และสามารถมีใช้ตลอดไป ด้วยการสร้างจิตสำนึก และให้ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนมาตรการทางกฎหมาย เป็นการนำกฎหมายมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการที่กฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ที่มีสภาพบังคับและมีโทษทำให้ประชาชนเกิดความเกรงกลัวในการที่จะทำลายสิ่งแวดล้อม

มาตรการและวิธีการในการบริหารจัดการแม่น้ำ เป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องนำมาศึกษาเพื่อหาคำตอบในการแก้ปัญหาตามสภาพการณ์ในปัจจุบันเพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองสิทธิภายใต้แนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนพร้อมกับการเคารพในสิทธิของแม่น้ำ ดังนั้น มาตรการและวิธีการในการบริหารจัดการแม่น้ำจึงมีความสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัย

(3) องค์กรในการดำเนินการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนที่จะทำหน้าที่เป็นผู้แทนแม่น้ำในการจัดการปกป้องคุ้มครองและเรียกร้องสิทธิให้กับแม่น้ำเป็นประเด็นที่สำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบในด้านของหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ดูแลและจัดการแม่น้ำ เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนถือเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้การบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อให้เกิดการดูแลปกป้องคุ้มครองร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำในปัจจุบันอันเกิดจากการที่มนุษย์ละเมิดสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งปัจจุบันมีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองพื้นที่แม่น้ำในประเทศไทยหลายองค์กร คือ

องค์กรภาครัฐ ที่ประกอบด้วยหน่วยราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคภูมิภาค เช่น กรมเจ้าท่า กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอ เนื่องจากการแยกส่วนของกฎหมาย และแต่ละฉบับมีสถานะเพื่อรองรับบทบาทและอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน ก่อให้เกิดหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องเดียวกันหลายหน่วยงาน ดังนั้น อำนาจหน้าที่ขององค์กรภาครัฐจึงเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์กรที่เหมาะสมที่จะเป็นองค์กรหลักหรือองค์กรร่วมในการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

องค์กรภาคเอกชน ประกอบด้วย ชุมชน ประชาชน และองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และ ธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม องค์กรภาคเอกชนเป็นองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงแม่น้ำในรูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ นั้น เนื่องจากประชาชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้ที่จะได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งด้านบวกและด้านลบจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะสำเร็จได้ก็ด้วยการได้รับความร่วมมือจากประชาชนในการดูแล ฝ้าระวัง ติดตาม และตรวจสอบปัญหาสิ่งแวดล้อม (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545, หน้า 40) รัฐบาลมีหน้าที่ในการบริหารประเทศโดยยึดแนวนโยบายแห่งรัฐที่ตราไว้ในรัฐธรรมนูญโดยถือเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องคำนึงถึงการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นถึงความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมจากรัฐ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545, หน้า 9) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำของประเทศ ประเด็นดังกล่าวจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาเพื่อหารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำอย่างยั่งยืน

(4) ผลของการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

ภายใต้แนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ทุกสิ่งในโลกต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเมื่อเรายอมรับในสิทธิของธรรมชาติ เราต้องยอมรับในสิทธิของแม่น้ำด้วย เมื่อแม่น้ำมีสิทธิ มนุษย์และระบบนิเวศอื่นย่อมมีหน้าที่ที่ต้องเคารพสิทธิ จึงต้องมีการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ดังนั้น ผลของการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำจึงเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงผลดีและผลเสียหรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

(5) สถานะทางกฎหมายของแม่น้ำในฐานะผู้ทรงสิทธิ

ในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำนั้นจำเป็นต้องกำหนดให้แม่น้ำมีสิทธิก่อนจึงจะใช้สิทธิในการเรียกร้องได้ แม่น้ำจะมีสิทธิเพื่อการเรียกร้องสิทธิปกป้อง คุ้มครอง รักษา เยียวยา

ฟื้นฟูสภาพของตนได้นั้นต้องมีสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคล ไม่ว่าจะมิใช่สถานะเป็นนิติบุคคล โดยกฎหมายบัญญัติ หรือ (2) เป็นนิติบุคคลโดยสภาพ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในทางนิติศาสตร์ในการที่จะกำหนดให้แม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคลเพื่อนำไปสู่การมีสิทธิที่จะได้รับการปกป้องรักษา และคุ้มครองจากรัฐ ดังนั้น การจะพิสูจน์เพื่อยืนยันการมีสิทธิของแม่น้ำด้วยการให้มีกฎหมายคุ้มครองที่เป็นรูปธรรมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำดังที่กล่าวมาในหัวข้อความเป็นมาของปัญหาได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นสถานะทางกฎหมายของแม่น้ำเพื่อให้แม่น้ำอยู่ในฐานะผู้ทรงสิทธิตามกฎหมาย ประเด็นดังกล่าวจะทำให้ได้คำตอบที่จะนำไปใช้ในการจัดทำเป็นกฎหมายเพื่อใช้เป็นต้นแบบของกฎหมายในการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

5) การจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

กฎหมายต้นแบบ หรือที่เรียกว่า “Model Law” คือ กฎหมายที่สร้างขึ้นเป็นแบบฉบับเพื่อใช้เป็นต้นแบบสำหรับสร้างกฎหมายให้มีลักษณะเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งกฎหมายต้นแบบเป็นแนวคิดในการจัดทำร่างกฎหมายในระดับกฎหมายภายในประเทศเพื่อลดความแตกต่างของการบัญญัติกฎหมายในเรื่องเดียวกัน โดยมีการดำเนินการและองค์การในการจัดทำที่เป็นรูปธรรม และมีความเด่นชัดเพียงพอที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ (นันทพล กาญจนวัฒน์, 2555)

กฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ หมายถึง ข้อบัญญัติกฎหมายที่จัดทำเป็นร่างกฎหมายโดยนำเอาข้อค้นพบที่เป็นคำตอบจากการวิจัยในประเด็นศึกษาทั้ง 4 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นมาจัดทำขึ้นเพื่อเป็นต้นแบบของกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปปรับใช้สำหรับการร่างกฎหมายเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำให้มีผลบังคับใช้ภายในประเทศ โดยกฎหมายที่ว่าจะต้องมีโครงสร้างและเนื้อหาที่อยู่ภายในกรอบแนวคิดแบบ Eco-centric สอดคล้องกับมาตรฐานการคุ้มครองทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในระดับสากล และประกอบไปด้วยมาตรการที่ส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์แม่น้ำบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิจัยแนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ และระบบนิเวศธรรมชาติตามแนวคิด Eco-centric
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพการณ์แห่งปัญหาและผลกระทบจากการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ และการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การจัดการและมาตรการทางกฎหมายที่รับรองและคุ้มครองสิทธิแม่น้ำของต่างประเทศ

4. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ โครงสร้างองค์ประกอบของกฎหมายคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ
5. เพื่อจัดทำกฎหมายต้นแบบเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำของประเทศไทยตามแนวคิด

ด้านสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาและวิจัยฉบับนี้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาออกเป็นประเด็นดังนี้

1) แนวคิด ปรัชญากฎหมาย และหลักการ

- (1) แนวความคิดในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม
- (2) แนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมตามแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมแบบ

Anthropocentric และ แบบ Eco-centric

- (3) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน
- (4) หลักการเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- (5) ปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ ปรัชญาสำนักบ้านเมือง ปรัชญา กฎหมาย

สำนักสโตอิก

2) กฎหมายระหว่างประเทศ

- (1) กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ (The world charter For Nature, 1982)
- (2) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mater Earth)
- (3) ปฏิญญากรุงสต็อกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ค.ศ. 1972 และปฏิญญากรุงริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992
- (4) ร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River)

3) กฎหมายต่างประเทศ

- (1) รัฐธรรมนูญ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ (República del Ecuador)
- (2) กฎหมายว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (Rights of Mother Earth, 2010) สาธารณรัฐโบลิเวีย
- (3) กฎหมายของสหรัฐอเมริกา (United State of America)
- (4) พระราชบัญญัติแม่น้ำวังกานูย Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims

Settlement Act, 2017 ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์

(5) ร่างพระราชบัญญัติสิทธิแม่น้ำคงคาแห่งชาติ ค.ศ. 2016 (Draft National Ganga River Rights Act, 2016)

(6) คำพิพากษาศาลสูงรัฐอุทระขันธ์ สาธารณรัฐอินเดีย (Republic of India)

(7) คำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญ สาธารณรัฐโคลอมเบีย (Republic of Colombia)

4) กฎหมายไทย

(1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

(2) พระราชบัญญัติรักษาคคลอง ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)

(3) พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456

(4) พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457

(5) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

(6) พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535

(7) พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535

(8) พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535

(9) ประมวลกฎหมายอาญา

(10) ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

(11) พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561

3.2 ประเด็นเนื้อหา

1) การปรับเปลี่ยนแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมจาก Anthropocentric มาเป็น Eco-Centric

2) ที่มาหรือบ่อเกิดของสิทธิของธรรมชาติตามแนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม แบบ Anthropocentric และ Eco-Centric และปรัชญาทางกฎหมาย

3) มาตรการในการจัดการแม่น้ำอย่างเหมาะสม โดยมาตรการทางเศรษฐศาสตร์ มาตรการทางเทคโนโลยี และมาตรการทางสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อเป็นต้นแบบการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

4) สถานะทางกฎหมายของแม่น้ำและบทบาท อำนาจและหน้าที่ตามกฎหมายขององค์กรภาครัฐ ในระดับส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น และบทบาท สิทธิ หน้าที่ขององค์กรภาคเอกชน ในการจัดการแม่น้ำ เพื่อคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

5) ปัญหาการจัดการและการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในการกำจัดวัชพืชน้ำ ที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้ประโยชน์แม่น้ำ เช่น ผักตบชวา และ ไมยราบยักษ์

6) การกำหนดสถานะทางกฎหมายของแม่น้ำเพื่อการรับรองคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

7) โครงสร้างของกฎหมายต้นแบบในการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

3.3 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นที่สำคัญ ประกอบด้วย ผู้ใช้บังคับกฎหมายและผู้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ และนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมและองค์กรเอกชน

1) อธิบดีกรมทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมหรือผู้แทน

2) อธิบดีกรมทรัพยากรน้ำหรือผู้แทน

3) อธิบดีกรมเจ้าท่าหรือผู้แทน

4) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5) ผู้นำชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ

6) ผู้แทนองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7) ผู้แทนธุรกิจเอกชน

8) นักวิชาการด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อม

3.4 ขอบเขตด้านพื้นที่

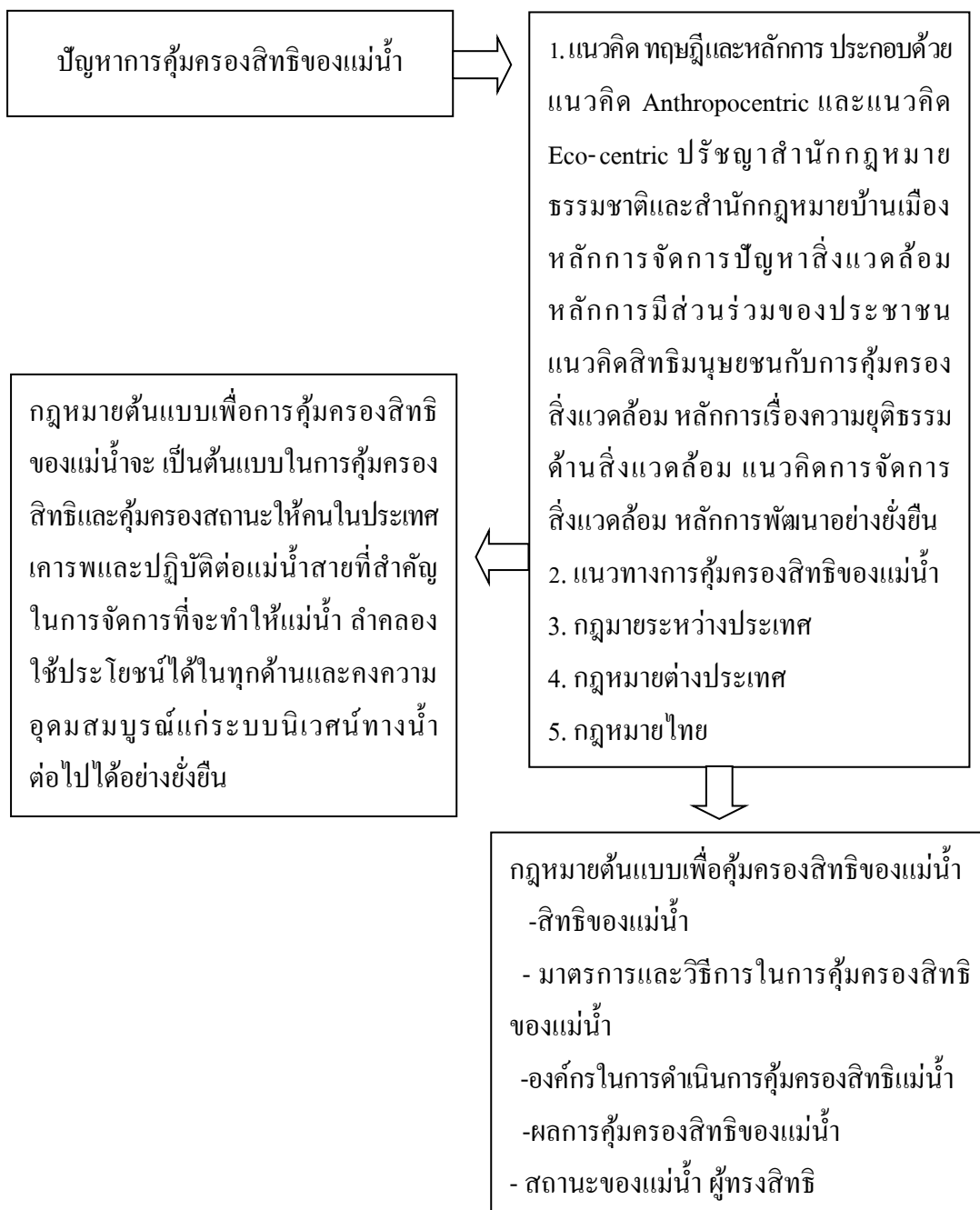
ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ศึกษาในการเก็บรวบรวมข้อมูลทำการศึกษาจากแม่น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เพราะเป็นแหล่งน้ำที่มีปัญหาครอบคลุมด้าน ปัญหาการขยายตัววัชพืชน้ำ ปัญหาการบุกรุกแม่น้ำและปัญหาน้ำเน่าเสีย ของแม่น้ำ ลำคลอง แม่น้ำพองมีลักษณะพิเศษที่มีเขตพื้นที่อุตสาหกรรมใกล้แหล่งน้ำอยู่หลายแห่ง

4. กรอบแนวคิดการวิจัยและสมมติฐานการวิจัย

4.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ปัจจุบันแม่น้ำ ลำคลองหลายสายในประเทศไทยมีปัญหา น้ำเน่าเสียมีสภาพเสื่อมโทรม มีสาเหตุจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ของมนุษย์ เช่น การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม การเกษตรแหล่งชุมชนและแหล่งมลพิษอื่น ๆ และการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ รวมทั้งการนำวัชพืชอย่างผักตบชวาเข้ามาในประเทศและไม่มีการควบคุมการขยายพันธุ์อย่างจริงจัง ซึ่งมีกฎหมายหลายฉบับควบคุม และป้องกันแต่ก็ไม่สามารถจะเอาชนะกับปัญหาเหล่านั้นได้ ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของมนุษย์ที่ไม่เคารพสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศอื่น หากใช้แนวคิดทฤษฎีและหลักการ ที่ประกอบด้วย แนวคิด Anthropocentric และแนวคิด Eco-centric หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวทางในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในระหว่างประเทศและต่างประเทศ มาวิเคราะห์จะได้กฎหมายที่ใช้ในการจัดการและแก้ไขปัญหาที่

เกิดขึ้นกับแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองสิทธิจากการละเมิดของมนุษย์ โดยมีโครงสร้างของกฎหมายต้นแบบที่ประกอบด้วย สิทธิของแม่น้ำ มาตรการและวิธีการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ องค์การในการดำเนินการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ และสถานะทางกฎหมายของแม่น้ำ ซึ่งจะเป็นต้นแบบในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำที่บังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ดูภาพประกอบที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย)

ภาพประกอบที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4.2 สมมติฐานการวิจัย

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำในปัจจุบันเกิดจากการใช้กรอบแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมแบบ Anthropocentric ที่มองว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติเป็นแนวทางนำไปสู่การบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ โดยมุ่งการบริหารจัดการแม่น้ำเพื่อให้ได้ใช้ประโยชน์ของมนุษย์ และเมื่อแม่น้ำเสื่อมโทรมลงจากพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ ๆ จึงมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ที่ว่าแท้จริงแล้วแม่น้ำและมนุษย์ต่างก็เป็นระบบนิเวศด้วยกันจึงต้องพึ่งพา อาศัยกันและกันตามแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-Centric ซึ่งเมื่อมนุษย์มีสิทธิแม่น้ำก็มีสิทธิเช่นกัน ดังนั้นเมื่อมนุษย์มีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครอง แม่น้ำก็มีสิทธิได้รับการคุ้มครองจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ด้วย การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยมีกฎหมายรองรับเป็นกฎหมายต้นแบบ โดยมีโครงสร้างกฎหมายประกอบด้วย การกำหนดให้แม่น้ำมีสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคล มีองค์กรที่เป็นผู้แทนนิติบุคคลและมีการบริหารจัดการน้ำที่ถูกต้องและเหมาะสม มีมาตรการและวิธีการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ มีองค์กรในการดำเนินการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ มีผลการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ จึงเป็นกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำได้

5. คำถามการวิจัย

1. ที่มาหรือบ่อเกิดสิทธิของธรรมชาติในมิติทางกฎหมายเป็นอย่างไร
2. ความแตกต่างระหว่างแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมแบบ Anthropocentric กับ Eco-Centric เป็นอย่างไร และ ผลกระทบที่มนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่ได้รับเป็นอย่างไร
3. ขอบเขตการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำภายใต้แนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-Centric) มีเพียงใด
4. ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิแม่น้ำของประเทศไทยเป็นอย่างไร
5. มาตรการ วิธีการที่เหมาะสมในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำเป็นอย่างไร
6. การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในกฎหมายระหว่างประเทศเป็นอย่างไร
7. การการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในกฎหมายต่างประเทศเป็นอย่างไรมีในประเทศใด
8. แม่น้ำมีสิทธิอะไรบ้างที่จะได้รับการคุ้มครอง
9. สถานะทางกฎหมายของการเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายใด เพราะเหตุใด
10. โครงสร้างองค์กรผู้รับผิดชอบในการดูแลพิทักษ์รักษาแม่น้ำควรเป็นอย่างไร
11. โครงสร้างและเนื้อหาของกฎหมายต้นแบบในการจัดการแม่น้ำเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ ประกอบด้วยอะไรบ้าง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

คำตอบที่เป็นผลจากการศึกษาและวิจัย (Output) จะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

6.1 ด้านการคุ้มครองแม่น้ำ

ทำให้แม่น้ำทุกสายในประเทศไทยได้รับการคุ้มครองสิทธิที่จะไม่ทำการละเมิดต่อแม่น้ำ เมื่อไม่สามารถทำละเมิดหรือทำลายแม่น้ำจะทำให้แม่น้ำมีความสะอาดปราศจากมลพิษและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์และเกิดการความตระหนักรู้ให้แก่รัฐ สังคมและประชาชนในการรักษาแม่น้ำให้ดำรงอยู่เป็นทรัพยากรที่ให้ประโยชน์อย่างยั่งยืนในการบริโภคและอุปโภค ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและแม่น้ำของประเทศไทย

6.2 ด้านสิ่งแวดล้อม

การยอมรับในสิทธิของแม่น้ำที่ถือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศ ทำให้เกิดการเข้าใจในสิทธิของระบบนิเวศที่เป็นสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เมื่อแม่น้ำมีสิทธิระบบนิเวศย่อมมีสิทธิด้วยเช่นเดียวกัน

6.3 ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

มีองค์กร ที่มีอำนาจหน้าที่ และมาตรการต่าง ๆ มีการบริหารจัดการในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ โดยคำนึงถึงสิทธิของแม่น้ำที่ถือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศเช่นเดียวกับมนุษย์ซึ่งคาดว่าจะป็นกฎหมายที่ทำให้แม่น้ำมีการบริหารจัดการ โดยคำนึงถึงสิทธิของแม่น้ำที่ถือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศเช่นเดียวกับมนุษย์

6.4 ด้านการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย

ผลของการวิจัยสามารถนำคำตอบไปแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพและให้เกิดสิทธิกับแม่น้ำ ทำให้ได้กฎหมายต้นแบบในการจัดการแม่น้ำ ในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำภายใต้แนวคิด Eco-centric ที่จะป็นต้นแบบสำหรับการร่างกฎหมายที่แสดงถึงการยอมรับและการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำที่มีการบริหารจัดการ โดยคำนึงถึงสิทธิของแม่น้ำที่ถือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศเช่นเดียวกับมนุษย์ และจะป็นกฎหมายต้นแบบเพื่อการจัดการแม่น้ำที่ยอมรับตามหลักสากล

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบบนิเวศ (Ecosystem) หมายความว่า หน่วยพื้นที่หนึ่งประกอบด้วยสังคมของสิ่งมีชีวิตกับและสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นระบบนิเวศครอบคลุมพื้นที่เฉพาะบริเวณแม่น้ำ

ธรรมชาติ (Nature) หมายความว่า คือสิ่งที่เกิด มี และเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นไปเองโดยไม่ได้ปรุงแต่ง เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง และมีอยู่อย่างจำกัด

แม่น้ำ หมายความว่า ทางน้ำไม่ว่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือจากมนุษย์สร้าง และให้หมายความรวมถึงกระแสน้ำภายในแม่น้ำ และลำคลองซึ่งรับน้ำมาจากแม่น้ำและพื้นดินที่เป็นส่วนประกอบของทางน้ำเช่นว่านั้นด้วย

Anthropocentric หมายความว่า แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ สามารถควบคุมและจัดการธรรมชาติได้

Eco-Centric หมายความว่า แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อมใหม่ที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ธรรมชาติมีสิทธิของธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์

สิทธิแม่น้ำ หมายความว่า สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในฐานะที่เป็นบุคคลตามกฎหมาย

การคุ้มครอง หมายความว่า การคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

การคุ้มครองแม่น้ำ หมายความว่า การป้องกันการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ

นิติบุคคล หมายความว่า องค์กรที่ทำหน้าที่เรียกร้องสิทธิแทนแม่น้ำ

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายความว่า การจัดการแม่น้ำโดยมีประชาชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ

มาตรการ หมายความว่า มาตรการที่ใช้ในการจัดการแม่น้ำโดยมีมาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางเทคโนโลยี มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ และมาตรการทางสังคม ในการบริหารจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ

การจัดการ หมายความว่า วิธีการจัดการพื้นที่แม่น้ำ ลำคลองด้วยการผสมผสานหลักการทางวิชาการ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการดำเนินการให้แม่น้ำมีสิทธิที่จะไหลสะอาดปราศจากมลพิษและสิ่งกีดขวางทางแม่น้ำ

การละเมิด หมายความว่า การกระทำใด ๆ อันส่งผลกระทบต่อแม่น้ำจนเป็นสาเหตุให้แม่น้ำเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม

ผู้ทรงสิทธิ หมายความว่า แม่น้ำและสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่ประกอบเป็นอันเดียวกับแม่น้ำรวมถึงผู้ทำการแทน

มลภาวะ หมายความว่า สภาวะที่น้ำมีการปนเปื้อนและมีคุณภาพเปลี่ยนไปจากธรรมชาติจนมีสภาพที่เสื่อมโทรมลง และส่งผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในน้ำ

สภาพบังคับ หมายความว่า บทกำหนดโทษแก่บุคคลซึ่งฝ่าฝืนกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับในการคุ้มครองและรับรองสิทธิของแม่น้ำ

กฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ หมายความว่า ข้อกฎหมายซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาและวิจัยที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นต้นแบบของกฎหมายที่แสดงถึงการจัดการแม่น้ำเพื่อ

คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ เป็นแบบอย่างกฎหมายสำหรับรัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะใช้ในการจัดทำกฎหมาย เพื่อคุ้มครองสิทธิแม่น้ำทุกสายให้มีผลบังคับใช้ภายในประเทศ